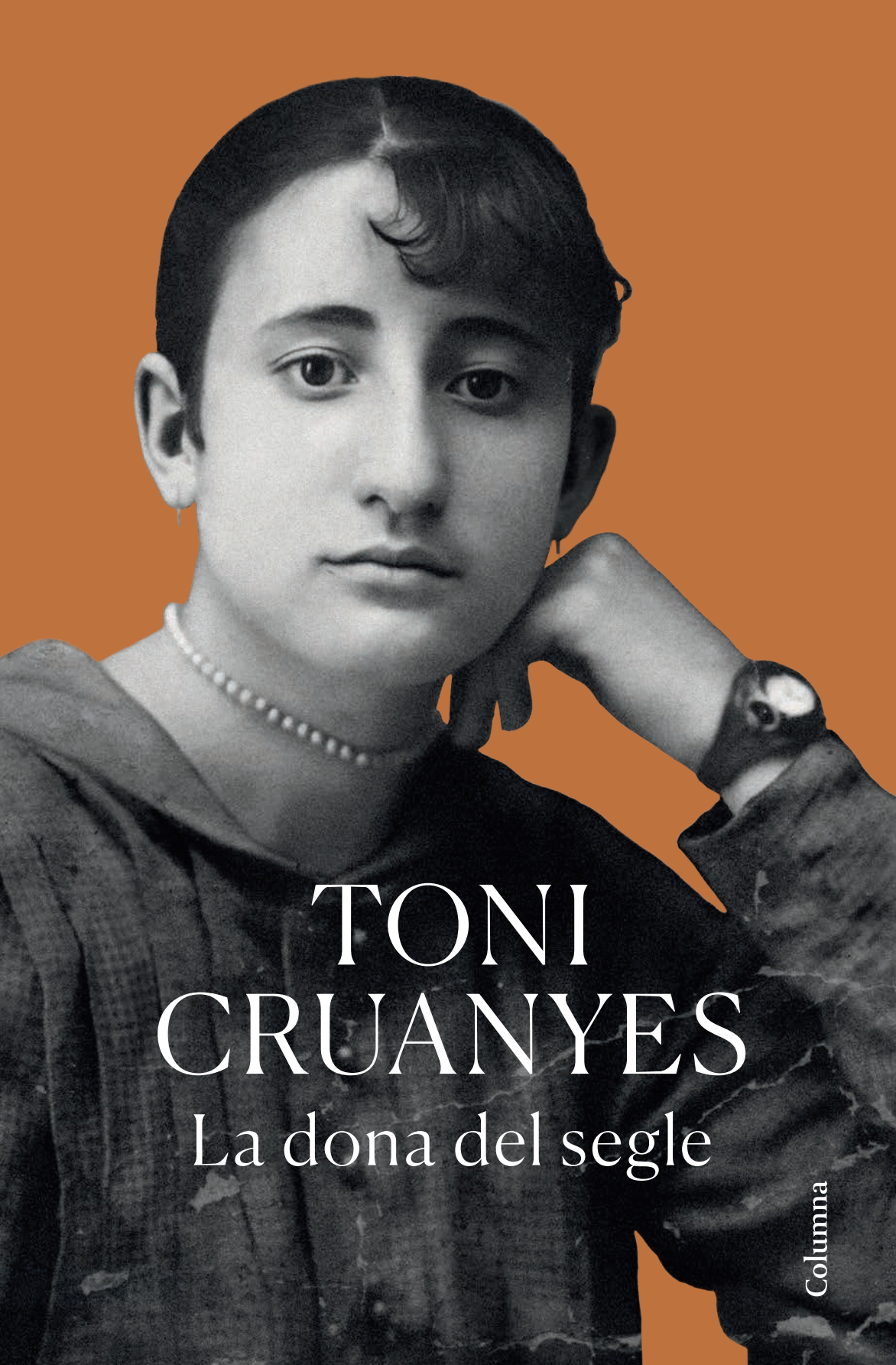

TONI CRUANYES

La dona del segle

Columna

TONI CRUANYES
LA DONA
DEL SEGLE

PRIMERA EDICIÓ: MARÇ DEL 2025
© TONI CRUANYES, 2025
© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.
AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-3292-4
DIPÒSIT LEGAL: B. 2.262-2025
FOTOCOMPOSICIÓ: GRUP62
IMPRÈS A CATALUNYA - PRINTED IN CATALONIA

www.columnnaedicions.cat

De les imatges del plec de fotos:

Fotografia del Carnestoltes de Canet: © Centre d'Estudis Canetencs
Fotografia del Mas Llauger: © Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya
Resta de fotografies: © Arxiu familiar

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor. La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries. En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement. A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos)
si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.
Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com
o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Queden expressament prohibits l'ús o la reproducció d'aquest llibre o de qualsevol de les seves parts amb el propòsit d'entrenar o alimentar sistemes o tecnologies d'intel·ligència artificial.

Un dia, tres vides

Aquell matí, destinat a capgirar-li l'existència, la Maria Becana va sortir al carrer amb un abric que li ballava de totes bandes. Era aquell amb moltes butxaques i les solapes folrades de fil de ris. No havia triat l'abric per protegir-se del fred; la raó, probablement, era una altra.

En sortir, va tancar la porta de la botiga, al carrer de la Font. Es va mirar al reflex de la vitrina de l'aparador i es va agradar. S'havia posat unes sabates elegants perquè volia causar bona impressió al director i les monges de la Casa de Maternitat. En Llauneret es quedaria a casa. Ja ho havien parlat, amb el seu marit, que ho farien així. Seria ella qui marxaria amb el tren cap a Barcelona, tota sola. Era el 10 de març de 1928. Anava a contracorrent. Una vegada més, se sentia segura, protegida per la llum de la Vall. Mentrestant, un núvol ple de perills enfosquia el món, al cantell de noves guerres. Però a la Maria tant se li'n donava. Estava preparada per al viatge més important de la seva vida. Per travessar un tel invisible. El que separa el món de les dones que somien i les que posseeixen.

Les que anhelien i les que han convertit el seu desig en realitat.

Va entrar tota sola al vagó de tren com un cuc que fa temps que teixeix el seu propi capoll. A la tarda, quan sortís del comboi en el trajecte de tornada des de Barcelona, amb el seu fill adoptat agafat de la mà, ja seria la papallona completa. Perfectament preparada per emprendre el vol.

La Teresa Masvidal es va passar la mà per la panxa. Estava embarassada de dos mesos. Tenia ganes de ser mare, sí. I encara més de viure amb el seu estimat Antoni. N'havien parlat tant, dels seus plans de futur. De la vida en família que compartirien! Però en aquell moment, davant del mirall, també la preocupava que se li notessin la gravidesa i aquella vintena d'unces que s'havia engreixat. Era molt poquet, però ho comprovava una vegada i una altra davant del mirall.

La Teresa es mirava de cara i de perfil, amb una mà sota els pits i l'altra al damunt de l'entrecreix, com si arquejant els braços i els dits dibuixés el fetus que s'estava formant dins seu. Era el 13 de març de 1948. Sobre el llit, estirada damunt la vànova, hi havia preparada la roba que es posaria aquell dia: un vestit de color gris perla. Tenia un tacte sedós que li conferia una brillantor especial. Quan se l'havia empravat, li feia un caient que ressaltava la seva figura airosa, de cames llargues i cintura esprimatxada. Sobre la còmoda de l'habitació hi havia un ram, molt frondós, que a primera hora del matí havia posat dins d'un gerro amb aigua perquè no es marcissin les flors. Eren narcisos blancs.

La Victòria Cruanyes va sortir de casa amb una minifaldilla i els esclops blaus amb sola gruixuda de fusta, que havia gastat de tant portar-los tot l'estiu. Penjant d'una espatlla, una senalla de grans dimensions, d'aquelles que s'havien posat de moda entre els joves hippies. El 16 d'octubre de 1972 començava la seva nova vida. Volia viure a ciutat, trencar amb un sistema familiar i una estructura social que l'encotillaven. Que no li permetien ser ella mateixa. Que havien quedat caducs. Ella no volia ser com la seva mare! Ressonaven per tot arreu les protestes estudiantils. Les dones podien començar a decidir en aspectes fonamentals de la seva pròpia vida, com què preferien estudiar, quina roba es volien posar o si desitjaven tenir fills. La Victòria encara no ho havia decidit, això.

Però sí que tenia al cap compartir pis amb altres nois i noies de la seva edat. La convivència amb ells seria el més semblant possible a la vida en comunitat segons el moviment contracultural de l'època: les comunes. El món estava en plena revolució, i ella volia formar part d'aquest canvi.

La llum de la Vall presagiava la il·lusió d'aquestes tres dones. Cadascuna d'elles havia pres una decisió. Però una decisió diferent. Potser oposada o, fins i tot, contradictòria. La Maria sentia que el cor li batejava més fort a mesura que s'acostava a la ciutat. No podia parar de mirar per la finestra, de forma nerviosa. La Teresa tenia por pel que es trobaria a la nova casa, enmig del poble, on viurien a partir d'aquell dia amb l'Antoni. I, ben aviat, amb el seu fill, que imaginava amb els ulls blaus, i desitjava que després arribés també una filla. La Victòria estava fugint d'aque-

lla casa i d'aquell poble. Camí de Barcelona, des del tren, veia els canyissars que marcaven la desembocadura de les rieres a les platges i al mar. Al revolt de la via, una atzavara majestuosa semblava que se n'acomiadés. I en el reflex del vidre del tren hi va veure una cara d'una altra dona que no s'assemblava a ella, però li resultava molt familiar.

Totes tres deixaven enrere una vida còmoda i tranquil·la, però estava prenent forma un sentiment que feia temps que covaven sense adonar-se'n. Era el primer dia abans de la resta de la seva vida.

4 DE JULIOL DE 2020

*«Els homes ens morim abans.
Ves-te'n fent a la idea...»*

Jo vaig conèixer la Maria Becana. També he conegut la Teresa i la Victòria. Però en tinc records desordenats. A tots ens agrada que les històries segueixin un ordre lògic, amb un plantejament, un nus i un desenllaç. A la vida —i en els llibres— necessitem que la història segueixi un fil comprensible. La realitat és que la memòria és més complicada. Quan endrecem els records perquè ens quedi una història única i lineal, el resultat acaba sent una simplificació. O, encara pitjor, una mentida. I si, com en aquest llibre, volem explicar no una vida, sinó tres, el risc d'errar és encara més alt.

La longevitat que han tingut la sort de gaudir els membres de la meva família ha fet que, en alguns moments, hàgim coincidit juntes fins a cinc generacions. La Maria Becana era la meva besàvia, i amb ella arrenca aquesta història. La recordo amb el seu nas gros, les ulleres amb una muntura gruixuda. Aquelles llunes a sobre els ulls semblaven com unes dobles cel·les, més fosques que les seves naturals. I això que encara mantenia alguns cabells negres. La majoria, grisos —i també blancs—, amb una

permanent no gaire marcada. Aquí no sé si és el meu record veritable el que em guia o les innombrables vegades que he contemplat fotos d'ella en blanc i negre.

Tenia un somriure ampli, els llavis prims i arrugues des dels pòmuls fins a sota el nas. A casa portava una bata. Però al carrer anava amb faldilles, camisa i una jaqueta o un jersei de botons. Sempre havia estat baixeta, però de vella, a més, s'havia encorbat, i per tant, des de la meua alçada de nen, jo la veia més propera que qualsevol altre adult.

La primera imatge que em ve al cap de la meua besàvia és a través de la reixa del pati de les monges, que feia les funcions de llar d'infants per a nens i nenes. Jo era a dins, jugant durant l'hora del pati. Feia calor i la iaia Maria havia decidit que, perquè no em deshidratés, em portaria un gelat de taronja, que era el meu preferit. L'havia comprat a cal xurrero, a la cantonada del col·legi de les monges, i tal com l'havien tret del congelador, ella havia desfet l'embolcall i, entre les reixes del pati, havia allargat el braç i me l'havia donat.

Quan el vaig tenir a les mans, em vaig girar i, satisfet, vaig començar a llepar-lo davant de tots els altres nens i nenes de la classe. Immediatament, tots es van posar a plorar i a demanar que ells també en volien un. L'hora del pati d'aquell dia es va convertir en un drama. Les monges van intentar consolar la resta d'alumnes. No recordo què devia fer l'*hermana* Dulores —que ja tornarà a sortir en aquest llibre, i era més velleta i arrugada que la Maria Becana—. M'imagino l'anciana monja rient des de la seva butaca a l'entrada de la capella, davant el sarau que havia muntat la meua besàvia.

No sabia dir si el plor dels meus companys de classe em va saber greu. Potser veure els altres nens migrar pel

meu gelat de taronja encara va augmentar la meva satisfacció. No ho descarto, coneixent els instints cruels que tenim tots quan som canalla.

En tot cas, allò va merèixer un toc d'atenció de les monges als meus pares. No crec que la Maria Becana se sentís gaire preocupada per la reprimenda, ni decidís no tornar-ho a fer a partir de llavors. Tampoc devia afectar-la gaire que els meus pares li insistissin que no era sa menjar lllaminadures a l'escola a mig matí.

També em comprava la roba que volia, o em vestia amb pantalons i jerseis que tenia per casa, encara que no fossin del grat ni de la meva mare ni de l'àvia Teresa. I és que s'ha de tenir en compte que, rondant els vuitanta anys, la meva besàvia era l'encarregada de distreure'm la majoria de les tardes. Els homes quedaven descartats d'aquesta feina domèstica. Cuidar els nens era cosa de dones. I les dones de la família treballaven totes. La meva mare era mestra i, a les tardes, mentre comprava i feia *recados*, em deixava a casa dels avis. Però la meva àvia Teresa —que tot just tenia cinquanta anys— també treballava. Tenia la botiga oberta. És cert que, darrere el taulell, hi havia espai perquè jo hi jugués, però ella no tenia temps per estar per mi. Així que era la matriarca del clan, la Maria Becana, qui s'encarregava d'entretenir-me. I si als avis se'ls permet que malcriïn els nets, imagina't una besàvia! Que, a més, després d'haver passat la guerra, gana i tot tipus de privacions, a aquestes altures ja n'havia vist de tots colors. Diuen que es passava el dia regalant coses a tothom. La pensió de viudetat se la gastava ja abans de cobrar-la. I tot era en obsequis: un vestidet per estrenar el dia de Rams per a la seva fillola, una ampolla de Cointreau per al promès de la noia de casa, que ja fa temps que festegen... i per a mi,

el més petit de tots, no hi havia caprici que no em consentís.

Un dia vaig veure en un aparador, possiblement a la llibreria de can Gelabert, un joc de plastilina. La meva mare no volia que jugués amb plastilina sense supervisió, perquè massa vegades ja se n'havia trobat trossos enganxats al sofà o amagats dins les butxaques dels pantalons, i tot i la meva insistència no em va comprar aquell joc. Però quan la besàvia va saber com m'agradava, no s'ho va pensar dues vegades: el va encarregar i, tan bon punt va cobrar la pensió, el va anar a buscar. Per evitar aixecar sospites amb la meva mare, va amagar la capsa de plastilina sota el seu llit, com si fos un petit tresor.

Durant els dies següents, cada vegada que arribava a casa seva, me n'anava corrents a treure la capsa de sota el seu llit i jugava amb la plastilina, sense sortir de la seva habitació. Era un secret entre la meva besàvia i jo, o almenys això em pensava. No recordo com va acabar: si la meva mare ho va arribar a saber mai, si es van enfadar elles dues per això..., o com passa amb totes les joguines, suposo que me'n vaig acabar cansant. Sí que recordo la sensació de secret amagat que desprenia aquella habitació. I de complicitat amb la matriarca de la família. Apparentment ella no manava gens en els afers importants de la casa. Però ningú no gosava portar-li la contrària, tampoc.

Aquell de la plastilina devia ser el primer secret de la meva vida. I, és clar, no l'he oblidat mai. Sempre ho he atribuït a l'esperit trapella propi de la gent gran, que ja no té filtres: «Por lo que me queda en el convento, me cago dentro»; podria ser perfectament una frase atribuïble a la Maria Becana. Però amb la recerca per a aquest llibre, després de conèixer millor la seva joventut i les decisions

que va prendre a la vida, haig de dir que, possiblement, el secretisme era un *modus operandi* habitual en ella. I potser no només de la Maria, sinó de tantes dones que, davant l'autoritat imposada pels pares o els marits, acabaven complint els seus desitjos sense que se sabés. Com que havien de demanar permís per tantes coses, com que tantes vegades es veien amb les ales tallades... el secret era el millor camí per aconseguir el que volien.

I, naturalment, tot secret necessita còmplices. Els nens petits i les altres dones eren qui millor hi ajudaven. I com que les dones parlaven de secrets entre elles, els homes els atribuïen la fama de xerrameques.

Potser per això sempre he sentit a dir que a la Maria Becana li encantava parlar i explicar coses. Ficar-se en tot i, davant de qualsevol problema, donar sempre la seva opinió. El que també és cert és que la seva visió de les coses era sempre positiva. No veia mai el vas mig buit, sempre el veia mig ple! Tot tenia solució. I en cas de no sortir-se amb la seva, tenia una frase que acabava qualsevol discussió: «Cuerpo triste, ¡vuelve por donde viniste!».

Si la Maria Becana deia això, significava que ja no hi havia volta de full. Conversa acabada! Era una expressió com d'una altra època, que devia haver sentit a casa seva des de petita i que ens repetia a nosaltres. I després hi havia el que a mi em feia més gràcia: feia servir moltes frases escatològiques. Per a qualsevol moment de la vida quotidiana en tenia una: «Què hi ha per dinar? Pets amb merda i bacallà», «Què és un rot? És un pet amb ascensor!», «Tens set? Pixa a la taula i beu a galet».

I jo em feia un fart de riure! Encara ara fem servir aquestes frases a casa, i ens en recordem d'ella. Hi ha moltes memòries referents a la besàvia, disperses però, alhora, ben vives en les nostres converses.

La idea d'escriure la vida de la Maria Becana va començar a agafar forma el 4 de juliol de 2020. El dia que estava previst donar sepultura al meu avi Antoni, sense voler-ho, vaig acabar desenterrant alguns fantasmes del passat de la família. De la nostra, i de moltes altres famílies del poble. La Vall de la Llum també guarda racons en penombra. Fàcilment ens deixem enlluernar per aquells rajos que el sol ens concedeix com una cel·lofana groga que entela els millors moments del dia. Tot sembla més brillant. Però no és un embolcall del tot translúcid, i ens aboca a una il·lusió deformada de la realitat.

Portàvem tres mesos esperant per poder enterrar l'avi, que havia mort en plena covid. Érem pocs, només la família, i separats a la distància prudencial a què obligaven les restriccions de la pandèmia. De manera que un cementiri gairebé buit va ser l'escenari de l'últim adeu a les despulles de l'avi. Ens havia angoixat tant la circumstància de la seva mort, que em vaig prendre com una obligació moral seguir el desig que ell havia deixat per escrit: guardar els seus documents, llibres i fotografies i, sobre tot, les seves memòries.

Malgrat tota la documentació acumulada, l'exercici d'introspecció familiar que va significar el llibre *La Vall de la Llum* em va obligar a narrar la història de tota una nissaga a través dels ulls d'un sol home. O, dit més clarament, centrant-me exclusivament en una línia de successió basada en els primogenits barons de cada generació. Des del primer moment, vaig ser conscient que hi havia més històries per explicar, que havia deixat fora del llibre relats fascinants d'altres membres de la família. Principalment la Maria Becana, però no només ella. El dia que vam enterrar l'avi vaig comprendre —o més aviat vaig pressentir— que m'hauria d'enfrontar a altres deutes mo-

als de restitució. Deutes que intuïa que no serien fàcils de saldar... perquè aquell enterrament no era només el de l'avi, sinó també el de l'àvia Teresa. Ella havia mort un any i mig abans, però encara no n'havíem enterrat les cendres. La meva tia Victòria n'era plenament conscient:

La mare, la Teresa Masvidal —com la coneixia tothom—, va morir el novembre del 2018. Mai havia expressat el desig de ser incinerada i —tradicional com era— segurament no li hauria agradat, però si volíem que el pare i ella estiguessin junts al mateix nínxol no hi havia cap altra alternativa. Era més gran que ella i estava molt delicat, per tant era raonable pensar que no trigaria a deixar-nos. Si això succeïa no podrien fer-se companyia eternament en la mateixa tomba perquè no permeten enterrar junts dos cossos recents. Era un plantejament dolorós, però que calia fer. Al capdavant el meu pare la va sobreviure un any i mig. L'urna amb les cendres de la mare va estar presidint el menjador de la casa familiar gairebé un any fins que vam poder donar-li sepultura. L'havíem col·locat respectuosament al bell mig del bufet. A un costat hi tenia una planta amb flors i una fotografia amb el pare, somrients, feliços. I una altra amb les seves quatre germanes, feta a la vinya un dia d'estiu. Per descomptat, hi havia també totes les fotos dels fills, dels nets i el besnet. La mare estava molt ben acompanyada.

Quan em venia bé passar per casa —i ho feia sovint— inevitablement m'aturava uns instants davant l'urna. La sensació era contradictòria. Per una banda la tenia allà perquè físicament hi havia les seves restes, però al mateix temps sentia a les entranyes que ja no hi era. Era desolador. Normalment m'asseia en una butaca, li parlava i la plorava. Feia el meu dol particular. Li deia que la trobava a faltar, li explicava com es trobava el papa i que no es preocupés perquè estava molt ben cuidat. També li comentava coses del dia a dia, tant meves com de la resta

de la família. I sobretot em penedia de no haver aprofitat prou el temps, durant la seva dilatada vida, per dir-li que l'estimava i per preguntar-li tot allò que ja mai més podria explicar-me.

Per què vam trigar tant a portar-la al cementiri? No ho sé. Però, inconscientment, crec que vam allargar-ho per continuar tenint-la a casa, a prop nostre, per negar l'evidència que ja no teníem mare. Per omplir aquella casa que estava buida des que el pare era a la residència, per no tallar el cordó umbilical definitivament.

L'enterrament de l'avi Antoni i de l'àvia Teresa va tenir l'afegit sentimental de tornar-los a unir després de setanta anys de matrimoni, amb l'únic parèntesi del darrer any i mig, separats primer per la residència de l'avi i l'hospitalització de l'àvia. Des del 4 de juliol de 2020, tots dos reposen junts darrere una nova làpida. És de marbre blanc, en el nínxol número 604 de la paret de llevant del cementiri. Una creu i una tipografia neta i senzilla de color gris metal·litzat, com de plata gastada, amb un genèric «Família Cruanyes Masvidal» són ara el punt de fuga del dibuix dels nostres records. Sabem que, si hi vols parlar, ja només ho pots fer mirant aquella làpida de marbre i adreçant-t'hi: «avi», «pare» o «mare»...

El cementiri és la casa dels morts, però reproduïx sense matisos la lògica del món dels vius. I aquell 4 de juliol també em va servir per prendre'n consciència. La làpida antiga —la que aquell dia els manyans del cementiri van treure per posar-hi la nova— representava el món d'abans d'una forma molt més profunda del que podia aparentar. No era una làpida de marbre, sinó de granit. I de color clar, però més tirant a beix o a marró. El granit és un tipus de mineral que cristal·litza amb la barreja, sobretot, de quars i, entre d'altres, feldespat i

mica. Es va fer servir molt durant els anys més austers del franquisme en esglésies i cementiris perquè és un material més resistent per mantenir-se a la intempèrie. El color marró simbolitza la sobrietat, la tranquil·litat, la vida dedicada als altres. És la modèstia feta color. I es mimetitza amb els espais naturals: els boscos, els camps, la terra.

L'element més vistós de la làpida de la nostra família era un baix relleu en forma d'estampat de pics o de puntes, molt discret. Gairebé ni es notava, però permetia que les lletres, netes, es poguessin llegir millor. La veritat és que tenia un aire molt simple. Gens tètric, tenint en compte que estem parlant de morts. Com que el nínxol és a la part alta de la paret del cementiri, mai havia vist prou bé el dibuix del relleu de la làpida, fins a aquell dia. Però encara hi havia una altra cosa en què no m'havia fixat. I és que l'última persona enterrada en aquell nínxol era la meva besàvia Maria Becana, que va morir el 1981, però allà només hi figurava el nom del meu besavi, en Llauneret, mort l'any 1959. Bé, de fet, malgrat que el coneixien com en Llauneret, a la làpida hi constava el nom oficial: Antonio Cruañas Gras. El nom i el cognom en la grafia castellana, obligada durant el franquisme. En concret, hi posava «Propiedad de Antonio Cruañas Gras». La làpida menys poètica i evocadora que havia vist mai. «Propiedad de...». I mira que, sense l'aire poètic reconegut per tothom del cementiri de Sinera, el poble del costat, a la Vall de la Llum tenim alguns pan-teons il·lustres construïts amb molt bon gust. I citacions cèlebres: «Sia'ns la mort una major naixença» en un nínxol en doble record per al mort, que era un poeta local, i per a Joan Maragall. O també es pot llegir en una altra placa de pedra el «Sí a la mort» de Joan Vinyoli —«Cada moment és el moment de néixer / i cada instant és l'ins-

tant de morir»—, en el nínxol d'un antic notari lletraferit.

Jo no demano un poema sencer per a la làpida dels avis, però és evident que a can Llauneret els sentiments expressats en públic ens enfiten: «Propiedad de Antonio Cruañas Gras». I punt. El text més eixut i mercantil que em podria imaginar per marcar un moment tan solemne i sentit com la transició del món dels vius al dels morts.

No puc dir que no hi hagués parat esment abans, perquè sí: m'hi havia fixat. Recordo perfectament el mal als ulls que em feia aquella «Ñ» en el nostre cognom cada vegada que visitava el cementiri, des que era un nen petit. És clar, que no s'hagués renovat la làpida des que havíem pogut formalitzar la catalanització del cognom volia dir que no havia mort ningú de la família. És quan es canvien les làpides dels cementiris, no? Té lògica. Quan hi ha un mort nou. Així, la «Ñ» era com una penyora. L'havíem pogut eliminar de documents oficials, de carnets i partides legals de tot tipus. Per fi, els Cruañas ja érem Cruanyes, retornant a l'antic nom de la nostra família. Però, com un pacte amb el diable en l'últim llinard de la mort des de feia quaranta anys, a canvi de sobreviure la resta de la família havíem de suportar que a la llosa del nínxol fos una «Ñ» franquista la que esperés el següent difunt.

És clar que això també va fer que durant molts anys la meva família descuidés el cementiri: si els avis triguen molt a morir, al final queda poca gent que els hagi conegut per assistir al seu funeral o per visitar-los a la tomba. Avis longeus, làpides velles. D'alguna manera, això ja ho sabia. Però del que no havia pres consciència fins a aquell 4 de juliol de 2020 era que allà hi havia enterrada la besàvia Maria. I que no hi constava el seu nom, ni a la làpida

ni enlloc del cementiri. Si havia mort l'any 1981, com és que no hi havíem afegit el seu nom? Em consta que sempre havia estat molt enamorada del seu marit i que, segur, devia voler que les seves restes reposessin costat per costat. Però no posar el seu nom al nínxol...

—Oh! És que abans no es feia, això...

—Com que no? Si hi ha moltes làpides al cementiri amb noms de dones, fins i tot alguna amb fotografies. Perquè els descendents recordin la seva cara. A la majoria, hi consten almenys el nom dels dos membres de la parella...

—No, no... quan es moria la dona abans que l'home, llavors sí que hi posaven el nom, perquè el vidu pogués anar-la a visitar. Però quan moria abans l'home, a la vídua se l'enterrava al mateix lloc i la làpida no es canviava fins als morts de la generació següent.

No sé qui em va fer aquest raonament, que sonava com una excusa, però la veritat és que no tenia cap motiu per no creure-m'ho. No li vaig voler dir res al meu pare, perquè vaig pensar que el retret li sabia greu, però de debò que no ho podia entendre! La besàvia Maria era molt estimada per tots, i de tant en tant encara sortia en converses familiars alguna anècdota de la seva vida. I, a més, havia estat una dona molt valenta. Durant la guerra, en què Canet estava governat per les milícies republicanes, quan a les dones de les famílies considerades de dretes se les obligava a anar a netejar els lavabos del comitè anti-feixista o de l'Ajuntament, ella es va encarar amb els capítosts del poble per dir que no hi tornaria si les dones dels milicians anarquistes no hi anaven també. O quan, anys més tard, acabaria al quarter de la Guàrdia Civil per una multa que li van posar perquè parlava en català amb la seva germana pel carrer i no havia volgut canviar d'idioma!

I encara una anècdota que em toca més de la vora: el dia que érem al poblet de la Vajol, a l'Alt Empordà, de visita amb bona part de la família, i a la fonda on dinàvem va entrar ni més ni menys que Salvador Dalí. Jo devia tenir escassament quatre o cinc anys, i, en contra de l'opinió dels meus pares i ties, la meva besàvia em va agafar per les espatlles i em va portar a la taula del pintor amb una postaleta a la mà per demanar-li que em fes un dibuix. «El no ja el tens...» era una de les seves màximes preferides. Però és que en Dalí li va fer cas! I del seu puny i lletra, va gargotejar un dibuix amb un bolígraf i una signatura, al dors d'una postal de l'Hostal de la Vajol.

Aquestes i moltes altres anècdotes de la intrèpida Maria Becana encara les expliquem a casa. Ha quedat per sempre en la memòria de tots com una dona de caràcter i, també, exemple d'abnegació i d'amor incondicional als seus nets. Estimava tothom, i tothom l'estimava a ella. En canvi, poques vegades ens recordem d'en Llauneret. I malgrat tot, a la làpida era el seu nom, el que hi constava.

Amb l'àvia Teresa va passar gairebé el mateix. Fins que no va haver mort el marit, no la vam enterrar. Aquesta diferència de tracte entre els homes i les dones, fins i tot un cop morts, em costava d'entendre. Sí, a les esqueles de morts, recordo com era costum, sempre que la finada era una dona, afegir-hi a sota del nom el «vídua de...», encara que el marit fes dècades que hagués mort. O com encara a la generació dels meus pares es parla d'algunes dones pel nom dels marits morts. Com la primera referència per localitzar-les, per identificar-les. No com allò que són, sinó com el que els falta: el marit. També la pensió de viudetat era una expressió econòmica d'aquest sistema basat en el fet que la figura de referència pública fos sempre l'home.

Amb aquest pensament sobre les làpides i els noms rondant-me pel cap, dies més tard vaig tornar al cementiri a fer el tafaner. Des que han mort els meus avis hi trobo sentit, a fer una visita de tant en tant al cementiri. És una estona de calma, encara que, això sí, quan hi porto els meus fills de cinc i deu anys la calma s'acaba ràpid, perquè no paren de fer preguntes, ho toquen tot i només volen jugar sobre la gespa dels parterres, que és prohibit de trepitjar. Però crec que és bo que s'acostumin a venir al cementiri, i recordar, de tant en tant, que tots morim. I que la memòria és la millor manera de continuar estimant els que ja no hi són.

Amb una mirada aleatòria ja em vaig adonar que potser el que m'havien dit era cert. A les làpides hi havia molts més noms d'homes que de dones. Vaig preguntar a un dels treballadors del cementiri més veterans, i em va confirmar que, efectivament, la tradició era que a les lloses hi constés el nom de l'home de la família. «És que els homes ens morim abans, ves-te'n fent a la idea...», em va dir l'enterramorts, mig de broma. També em va informar que la tendència ara és a posar els cognoms, en genèric: «Surt més a compte perquè val per a tots els membres de la família i no han de canviar les làpides cada vegada; pensa que ara mateix se'n paguen de mil a tres mil euros per una d'imitació, de granit o de marbre, de les senzilles».

Entre els morts, la partida la guanyen els homes. Però al cementiri, entre els vius, les dones ens porten molt d'avantatge. Quan visites el cementiri i alces la mirada, no s'hi veu cap home, més que el jardiner municipal, que amb una escala ajuda les dones més velles a col·locar una planteta al nínxol del marit mort, o del pare, o en el més dolorós dels casos, del fill. Les dones són les encarregades, encara avui, de treure la pols de l'ampit del nínxol, o de

netejar la làpida per fer-la brillar en el dia més assenyalat, per Tots Sants, quan el cementiri, llavors sí, s'omple de famílies que compleixen amb el ritual de la memòria. I els morts, aquell dia, competeixen no per diners —com quan eren vius— ni pel cel —els que encara hi creuen—, sinó per un petit record. Al cementiri, els morts esperen la mirada amable d'algun veí, o el fill del que va ser un amic en vida, que els dediqui ni que sigui un pensament.

No n'era conscient en aquell moment, però desenterrar les despulles de la Maria Becana va ser premonitori de com desenterràriem després la seva memòria. Els nínxols són com una antiga guia telefònica on hi ha apuntats noms i adreces per ordre alfabètic. O la llista de contactes d'un mòbil actual, amb números als quals ja no cal trucar. Una butlleta de bingo amb requadres i uns noms desconeguts esperant que la sort esquivi el seu número. L'interfon d'un bloc de pisos a qui ja no tens ningú per anar a visitar. És veritat que els veïns de les cases canvien, i als nínxols es reposen els ossaris d'un mort darrere l'altre, al ritme que avancen les generacions. «Deixeu sortir abans d'entrar». I així, encara el dia que enterràvem el meu avi Antoni —i la meva àvia Teresa—, a qui desenterràvem era a la besàvia. Al seu torn, ella ja havia substituït en el mateix lloc el seu marit, com abans ell ho havia fet amb els seus pares, el Veixigat i l'àvia Pepa. Malgrat tot, el nom de la Maria Becana no constava a la làpida.